

UVODNIK

Hrvatski muzeji i druge baštinske ustanove nalaze se pred novim nacionalnim projektom koji bi trebao potaknuti digitalizaciju. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske upravo je (u studenome 2019.) potpisalo ugovor za projekt *e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine* ukupne vrijednosti 41,9 milijuna kuna¹, kojim bi se trebala osigurati sigurna pohrana digitalnoga kulturnog sadržaja na jednome mjestu te omogućiti korisnicima jedinstven pristup sadržaju. Stoga je i ovaj tematski broj časopisa *Muzeologija* posvećen digitalizaciji te izlazi ususret izazovima koje projekt *e-Kultura* donosi u cilju da se dobije uvid u postojeće projekte i dobre prakse, a sve kako bi se potaknula veća aktivnost u digitalizaciji, suradnja te prijenos znanja i iskustava.

Prema podacima kojima Muzejski dokumentacijski centar (MDC) raspolaže, u hrvatskim muzejima od 5 984 032 prijavljena muzejska predmeta digitalizirano ih je svega 823 394 ili 13,8 %. Iskustvo nas uči da su i ti podatci upitni jer se u nedostatku znanja pod digitaliziranom građom katkad prijavljivala i svaka dokumentarna fotografija. Naši muzeji na Europeani su prisutni sa svega 65 tisuća predmeta od čega se 86,9 % odnosi samo na građu Muzeja za umjetnost i obrt.

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske 2017. godine dalo je izraditi analizu trenutnog stanja za muzeje, arhive, knjižnice, imatelje i stvaratelje audiovizualnoga gradiva. *Izvješće o analizi trenutnog stanja*² rađeno je „na temelju analize postojeće dokumentacije“ i podataka prikupljenih anketnim upitnikom. Upit-

nici su poslani na adrese muzeja, arhiva i knjižnica, a među 138 ustanova koje su ih ispunile bilo je i 55 od 160 muzeja, koliko ih trenutačno ima u Upisniku javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj. Analiza je pokazala da u Republici Hrvatskoj ne postoje jedinstveni standardi kojima se muzeji koriste pri digitalizaciji, da plan digitalizacije ima svega trećina ustanova obuhvaćenih istraživanjem, da se digitalnim repozitorijima koristi manje od polovice ispitanih muzeja te da je broj stručnjaka za informacijske tehnologije među djelatnicima koji rade na digitalizaciji malen.³

Prema nalazu ovog istraživanja djelatnici muzeja koji rade na poslovima digitalizacije taj posao obavljaju uz ostale „osnovne“ poslove, prema samoprocjeni imaju srednju razinu znanja i vještina, a 50 % onih koji digitaliziraju građu nije pohađalo nikakvu izobrazbu o digitalizaciji. Jedan od razloga malog broja digitalizirane građe nalazi se i u činjenici da je glavni izvor sredstava za digitalizaciju još uvijek državni proračun, a prema podacima dostupnim na stranicama Ministarstva kulture u posljednjih deset godina (od 2008.) programom *Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe* za muzejsku djelatnost izdvajano je prosječno oko tristo tisuća kuna godišnje za sve muzeje.⁴

Iz svih navedenih razloga razvidno je zašto se u projekte digitalizacije ulazilo i bez pune svijesti o tome zašto to radimo, imamo li kapaciteta za taj posao, znamo li koliko je on složen i koje sve predradnje treba obaviti – od odabira građe, restauracije, sređivanja metapodataka, rješavanja autorskih prava do objave i pohrane.

Postojeći primjeri bolje prakse dijelom su povezani s europskim projektima kojima su muzeji započeli rad na digitalizaciji, poput Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci ili Muzeja za umjetnost i obrt iz Zagreba, no sadržaj ovog broja *Muzeologije* pokazao je da su naši muzeji unatoč financijskim problemima te nedostatku (izučenog) osoblja i primjerene opreme pronašli brojne načine kako digitalizirani kulturni sadržaj učiniti dostupnim i zanimljivim za korisnike. Želja nam je bila predstaviti različite projekte u kojima se hrvatski muzeji koriste svojom digitaliziranom građom, uputiti na različite modele međumuzejske i međunarodne suradnje, upozoriti na izazove koji nas na tom putu čekaju te dati niz korisnih savjeta i ideja za to kako digitalnu tehnologiju primijeniti i koristiti se njome u svakom segmentu rada u muzeju.

Kako bi osvijestili složenost ove teme i potrebu za nizom organizacijskih promjena na različitim razinama, stručnjaci uvode razliku između *digitizacije*, odnosno digitalizacije u užem smislu kao pretvorbe analognoga u digitalni oblik, *digitalizacije* kao složenog procesa koji uključuje sve potrebne postupke od sustavnog odabira građe do omogućivanja višestrukih korištenja te *digitalne transformacije* kao cjelokupnog učinka digitalizacije na određeno područje, ali i na društvo u cjelini.⁵

Zašto digitaliziramo, pitanje koje se redovito postavlja i podjednako često zaboravlja pri planiranju projekata digitalizacije baštine, bilo je tema predavanja **Trilce Navarrete**, sveučilišne profesorice i stručnjakinje za područje digitalizacije kulturne baštine, koje je održala u Muzejskome dokumentacijskom centru

2019. godine. Za ovaj broj *Muzeologije* profesorica Navarrete u radu *Koja je korist digitalizacije* obrazlaže da se korist za društvo u cjelini kao i za muzeje koji su dio informacijske mreže postiže tek kada su ispunjena tri uvjeta: kada se digitalna tehnologija primjenjuje kao alat za unapređenje svih muzejskih djelatnosti, kada digitalizacija zbirki poštuje međunarodne standarde kako bi se omogućila interoperabilnost među različitim sustavima te kada društvena odgovornost muzeja raste doprinosom dostupnih zbirki informacijskom društvu.

Jelena Bilić, voditeljica Službe za digitalizaciju kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, u radu *Projekt e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine* predstavlja projekt kojim se na državnoj razini planira uspostaviti središnji sustav za pohranu, pristup, agregaciju i pretraživanje građe kulturne baštine radi povećanja zaštite i mrežne dostupnosti digitalnoga kulturnog sadržaja.

Diana Zrilić, kao urednica dvojezičnog kataloga Muzeja moderne i suvremene umjetnosti iz Rijeke, prvoga hrvatskog muzeja koji je svoju zbirku prikazao na internetu, radom *Od papirnatog obrasca do dvojezičnoga mrežnog kataloga Muzeja moderne i suvremene umjetnosti: iskustva, pitanja i prepreke* zapravo je ponudila vodič za sve muzealce, na različitim razinama uključene u digitalizacijske projekte, u kojemu je iscrpno zabilježeno iskustvo u stvaranju projekta digitalizacije i elektroničkoga mrežnog kataloga s primjerima, pitanjima i preprekama na koje se nailazilo. Rad upozorava na sve korake, ali i na početničke pogreške, na izazove od rješavanja autorskih prava do

uređivanja tezaurusa i dvojezičnosti, s naglaskom na činjenici da dobar mrežni katalog danas više ne odgovara samo na pitanje što muzej ima u zbirci već treba dati odgovor i na pitanje što muzeji rade i znaju. Jednom riječju, ovaj projekt dokazuje da je muzejske zbirke moguće učiniti dostupnima, pritom poštujući autorska i srodna prava.

Kako mnoge domaće muzejske ustanove djeluju u skućenim prostorima i s „okamenjenim“ stalnim postavima, ili ih pak uopće ni nemaju, jedan od glavnih motiva korištenja digitaliziranom građom upravo je pronalaženje mogućnosti da se pokaže što muzej ima. Virtualna izložba Hrvatskoga povijesnog muzeja *Sjećanja na 20. stoljeće* odličan je primjer za to kako napraviti atraktivan „postav“ virtualne izložbe, kako „izložiti“ dokumentarnu građu koju ovaj muzej bez stalnog postava ima u količinama u kojima se nikada neće moći sva predstaviti. **Jelena Balog Vojak, Dubravka Peić Čaldarović i Zdenka Šinkić** u radu *Digitalizacija dokumentarne građe – izazovi jednog projekta* govore o predstavljanju dvanaest ostavština ljudi koji su živjeli na hrvatskom prostoru tijekom 20. stoljeća, a čije sudbine ilustriraju ključne pojave novije nacionalne povijesti.

I u fundusu Etnografskog muzeja u Zagrebu čuva se brojna građa koja nije dostupna javnosti. Od dvije zbirke tradicijskih glazbala s više od pet stotina predmeta u stalnom ih je postavu izloženo tek pet. U radu *Digitalizacija zbirki glazbala u Etnografskome muzeju u Zagrebu – od ideacije do realizacije* **Željka Petrović Osmak** piše o projektu zahvaljujući kojemu je građa predstavljena dvojezičnim multimedijским katalogom koji je sadr-

žaj zbirki glazbala povezao s autentičnim zvukom pojedinih glazbala. Projektom je stvorena mrežna platforma za daljnja istraživanja i razmjenu iskustava i znanja na nacionalnoj i međunarodnoj razini kojom se ujedno potiče i održiv razvoj nematerijalne kulturne baštine.

Muzejski dokumentacijski centar također čuva vrijednu građu koja je, premda je inventarizirana i katalogizirana u bazama podataka, a velikim dijelom i digitalizirana, široj javnosti i dalje nedostupna. **Hana Bečević, Goran Zlodi i Dunja Vranešević** u radu *Integrirani pristup muzejskoj, knjižničnoj i dokumentacijskoj građi: mrežni katalog Muzejskoga dokumentacijskog centra* pojašnjavaju kako je zamišljen i ostvaren jednostavan i intuitivan način pretraživanja i filtriranja četiriju fondova raznovrsne građe na jednome mjestu – Zbirke muzejskih plakata, Fototeke, Videoteke i Knjižnice MDC-a.

Iako je vizualna građa Digitalne zbirke HAZU, koja je upravo 2019. godine obilježila desetu godišnjicu pokretanja, zastupljena u manjem postotku u odnosu na arhivsku i tekstnu građu, **Magdalena Getaldić** u radu *Muzejsko-galerijske zbirke u Digitalnoj zbirci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* daje pregled pet Akademijinih muzejsko-galerijskih jedinica koje su sa svojom muzejskom građom uključene u repozitorij te objašnjava načine na koje je ova građa dostupna korisnicima.

Gradski muzej Karlovac uz mrežni katalog muzejskih odjela i zbirki pokrenuo je još nekoliko projekata u cilju olakšavanja pristupa digitaliziranoj građi te omogućivanja njezina boljeg približavanja različitim skupinama korisnika. **Igor**

Čulig i **Sanda Kočevar** svojim radom *Različiti modeli korištenja digitaliziranom građom – od virtualnog muzeja do bloga* pružaju uvid u projekte od *Virtualnog muzeja karlovačke industrije*, koji uključuje i građu drugih imatelja, zatim *Govora karlovačkog područja*, projekta kojim je istražena posebnost susreta triju narječja hrvatskog jezika, do mrežnog kataloga i bloga Gradskog muzeja Karlovac, nastaloga kao platforma za digitalno pripovijedanje povezano s muzejskom građom i djelatnošću.

Arheološki muzej u Zagrebu surađuje s brojnim ustanovama, no za ovaj smo broj *Muzeologije* izdvojili suradnju s Geodetskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu s kojim provodi sustavnu 3D digitalizaciju muzejske građe. **Ana Solter** u radu *AMZ 3D – digitalizacija fundusa Arheološkog muzeja u Zagrebu* piše o različitim načinima predstavljanja kulturne baštine upotrebom 3D modela kao i o različitim metodama prikupljanja 3D podataka.

Mladen Tomorad u radu *Digitalizacija, obrada i međunarodna dostupnost staroegipatskih spomenika u Hrvatskoj: baza Croato-Aegyptica – prošlost, sadašnjost, budućnost* predstavlja jedan od prvih digitalizacijskih projekata u Hrvatskoj koji na jednome mjestu okuplja predmete iz većeg broja muzejskih i privatnih zbirki. Projektom, započetim još 2003. godine, u svim je njegovim fazama do danas provedena stručna i znanstvena analiza više od četiri tisuće predmeta koji se čuvaju u 43 zbirke u Hrvatskoj, a 869 predmeta potpuno je dvojezično pripremljeno i objavljeno na portalu *Stara povijest*. Uz sustavnu digitalizaciju građe u cilju povećanja vidljivosti i dostupnosti u međunarodnom kontekstu posebna je

pozornost posvećena upravo višejezičnosti.

Još jedan projekt nastao je okupljanjem građe iz velikog broja muzejskih i drugih baštinskih ustanova. **Snježana Radovanlija Mileusnić** u radu *Portal Književna baština u muzejima ili priča o književnicima u muzejima* piše o prvome i zasad jedinome mrežnom vodiču kroz, kako kaže naslov portala, književnu baštinu u muzejima. Nastao kao rezultat višegodišnjeg istraživanja Muzejskoga dokumentacijskog centra te zamišljen kao popis muzeja koji sadržavaju ostavštine ili pojedine predmete povezane sa životom i radom književnika koji su rođeni i/ili su stvarali u Hrvatskoj, ovaj vodič donosi podatke o muzejima i muzejskim zbirkama koje posjeduju književnu baštinu, kao i poveznice na druge baštinske te kulturne ili obrazovne ustanove koje posjeduju predmete književne baštine. Tematskim portalom trenutačno su obuhvaćena 273 književnika i 674 muzeja i ustanova.

Rad *Tematski portal Znameniti.hr* autora **Anje Tkalec**, **Marka Tota** i **Nataše Daničić** također opisuje projekt kojim se testirala mogućnost okupljanja objedinjenog pretraživanja metapodataka digitalne građe hrvatskih kulturnih, umjetničkih i znanstvenih ustanova. U izradi ovog portala, kojim je prikupljeno 8064 zapisa o 54 znamenite osobe, sudjelovali su Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Knjižnice grada Zagreba, Državni arhiv u Varaždinu, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Muzej za umjetnost i obrt, Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije i ICARUS Hrvatska.

Brojni europski projekti bili su poticaj za povezivanje baštinskih ustanova na projektima povezanim s digitalizacijom. U radu *Secesijska arhitektura dunavske regije* **Vesna Lovrić Plantić** piše o projektu *Art Nouveau – održiva zaštita i promocija secesijske baštine u dunavskoj regiji* u kojemu su na izradi digitalnog repozitorija secesijske arhitekture i urbanizma s više od 17 tisuća zapisa sudjelovale ustanove iz Austrije, Slovenije, Hrvatske, Mađarske, Srbije, Rumunjske i Bugarske, uključujući Muzej za umjetnost i obrt.

Jedan od ključnih problema digitalizacije, ne samo u Hrvatskoj, jest velik broj građe koju tek treba digitalizirati i pridružiti joj metapodatke koji će omogućiti njezino pronalaženje. **Tomislav Ivanjko, Goran Zlodi i Dora Pervan** u radu *Mnogo ruku čini posao lakšim – konceptualni okvir primjene rada mnoštva u baštinskim ustanovama* iznose razvoj ideje rada mnoštva (engl. *crowdsourcing*) i modele njegove primjene u baštinskom okružju u cilju da ponuđeni koncept posluži svakoj ustanovi koja želi primijeniti ideju rada mnoštva u različitim oblicima suradnje sa svojim korisnicima.

O jednome domaćem primjeru primjene rada mnoštva u obrazovnom okružju kao studentskoj inačici takvog projekta govori rad *Digitalizacija Zbirke Maroević ili kako je jedna zbirka nastavnih dijapozitiva postala korisnom baštinom* autora **Žarke Vujić, Gorana Zlodija i Tomislava Ivanjka**. Riječ je o digitalizaciji Zbirke dijapozitiva prof. dr. sc. Ive Maroevića, a važnost ovog projekta nadilaze način na koji je on vođen, uključivanjem studenata u projekt, kao i vrijednost sabrane i digitalizirane gra-

đe. Naime, kako je na predavanju održanome u MDC-u 2018. godine rekla predsjednica ICOM-ova Međunarodnog odbora za sveučilišne muzeje i zbirke (UMAC-a) dr. sc. Marta C. Lourenço, „hrvatske zbirke i ustanove nisu nikomu na radaru, a sigurno postoje“. U trenutku održavanja predavanja 2018. godine u UMAC-ovoj bazi podataka bila je zabilježena samo jedna sveučilišna zbirka iz Hrvatske. Upravo je zbog veće vidljivosti u međunarodnom kontekstu dobrodošla i višejezična prezentacija ove Zbirke, a u sklopu projekta koristilo se i rezultatima suradnje Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Gettyjeva istraživačkog instituta.

Na premisi da „mnogo ruku čini posao lakšim“ izrasla je i platforma Topoteka. **Vlatka Lemić**, predsjednica ICARUS-a Hrvatska, u radu *Suradnička digitalna platforma Topoteka* navodi da je najmlađa ICARUS-ova digitalna platforma nastala kao alat za stvaranje virtualnih arhivskih zbirki lokalne povijesti i/ili tema, za poticanje čuvanja i istraživanja zavičajne povijesti i za promicanje pisane baštine. U interakciji ICARUS-ovih partnera s lokalnim ustanovama, ali i s pojedincima koji posjeduju arhivsko gradivo, u samo nekoliko godina otvoreno je više od 350 zbirki, čime je Topoteka postala najveća *community* platforma u Europi. Budući da je rješavanje autorskih prava jedna od većih muka s kojima se naši muzeji susreću tijekom rada na projektima izrade različitih mrežnih platformi, a *Direktiva o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu*, koja je usvojena u ožujku 2019. godine u Europskom parlamentu, samo je unijela dodatni nemir, **Annemari Šti-**

mac u radu *U labirintu nove direktive o autorskom pravu u digitalnom okruženju* pokušala je pojasniti novosti koje donosi *Direktiva* te članke koji se odnose na baštinske ustanove.

Nažalost, i u Europi se još uvijek nađu oni koji digitalizaciju doživljavaju, kako kaže profesorica Navarrete, kao „digitalnu inventarnu knjigu, niz digitalnih zapisa kojima se koristimo na društvenim mrežama“, a u našim krajevima, osim kod kolega koji su u digitalizaciju ulazili kroz vrata europskih projekata, taj se proces još uvijek doživljava kao skeniranje dokumenata ili fotografiranje predmeta. Stoga smo **Zorana Svrtana**, jedinoga informatičara savjetnika u Hrvatskoj, zamolili da na osnovi svojega bogatog iskustva napiše *Deset zapovijedi digitalizacije po Zoranu S.*, neku vrstu kompendija osnovnih preduvjeta koji se moraju imati na umu prije nego što se započne projekt digitalizacije. I informatičar savjetnik Svrtan poput profesorice Navarrete uz sve nužne elemente za postavljanje projekta upozorava na to da se mora znati zašto i što digitaliziramo, pronaći odgovore na mnoga pitanja te obaviti niz vrlo zahtjevnih predradnji kako bi se postavio temelj za uspješan projekt digitalizacije. Odabrani primjeri projekata nisu samo uvid u bolju praksu, nego će, nadamo se, poslužiti cijeloj hrvatskoj muzejskoj zajednici kao nadahnuće, ali i smjernice za pripremu i provedbu budućih digitalizacijskih projekata.

Maja Kocijan i dr. sc. Goran Zlodi

BILJEŠKE

¹ Od čega je 35 milijuna bespovratnih europskih sredstava. Vidi: Središnja agencija za financiranje i ugovaranje, „Dodijeljeni novi ugovori za razvoj e-usluga u javnoj upravi vrijedni više od 350 milijuna kuna“, <http://www.safu.hr/hr/novosti/dodijeljeni-novi-ugovori-za-razvoj-e-usluga-u-javnoj-upravi-vrijedni-vise-od-350-milijuna-kuna> (pristupljeno 2. prosinca 2019.).

² Ernst & Young, *Ministarstvo kulture: Ugovor o pružanju usluga pripreme natječajne dokumentacije za projekt 'Digitalizacija kulturne baštine': Izvješće o analizi trenutnog stanja: Ožujak 2018. godine*, https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/digitalizacija%20KB/EY_Izvjesce%20o%20analizi%20trenutnog%20stanja_03042018_Final_cisto.pdf (pristupljeno 2. prosinca 2019.).

³ Prema podacima MDC-a svega jedanaest informatičara radi u svih 160 muzeja.

⁴ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, „Kulturne djelatnosti: Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe: Financiranje programa: Arhiva“, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6350> (pristupljeno 2. prosinca 2019.).

⁵ Shahyan Khan, „Leadership in the digital age – A study on the effects of digitalisation on top management leadership“ (diplomski rad, Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Stockholm Business School, 2016).